

O. Zhytkov, Ph.D in History, Postdoctoral Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SOCIAL AND LEGAL ANALYSIS LAND LEGISLATION OF THE CENTRAL RADA IN THE LATEST UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY

The major interpretations of agrarian reform of Ukrainian Central Rada in the national historiography transition of 1990- 2000-s have been covered on the basis of a great amount of historiographical material and represented in the paper. Historiographical situation has been considered by the author in the plane of the conflict research and the limited capacity of its theoretical conceptualizing that opens the way to strengthening interdisciplinary methods of historical knowledge.

Attention has been focused on the study of social factors of land reform and the Temporal land law of Ukrainian Central Rada implementation, the Ukrainian government legislation as well.

Keywords: Central Rada, agrarian reform, land law, Ukrainian historiography, social and legal analysis.

УДК 006,915 (495) "71"

А. Зубко, канд. іст. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

МОНЕТНА ВАГА В АРАБЬСЬКОМУ ХАЛІФАТІ

У статті розглядається історія монетної справи в Арабському халіфаті, походження норм ваги арабських монет, співвідношення одиниць монетної і торгової ваги в арабській грошово-ваговій системі. Дана характеристика скарбів арабських монет як цінного історичного джерела при вивченні монетної справи, вагових систем і напрямів внутрішньої і зовнішньої торгівлі Арабського халіфату.

Актуальність теми дослідження грошово-вагової системи Арабського халіфату має свої підстави.

У наш час монети Арабського халіфату вивчені на достатньому рівні. В той же час вагові норми арабських монет проаналізовані недостатньо. Розглядався лише вплив арабських мір на грошово-вагову систему Київської Русі. Походження арабської системи монетної і торгової ваги, її подальший розвиток в окремих країнах Близького та Середнього Сходу, ще по суті не були предметом спеціального дослідження.

Арабська система мір ваги здійснила великий вплив на розвиток давньоруської грошово-вагової системи. Давньоруська грошова одиниця куна має масу арабського срібного дирхема.

В XII–XIII ст., в період, який називали безмонетним, Київська Русь продовжує користуватися завезеними дирхемами кувфі. Велика кількість їх була перелита в зливки – гривні, прикраси, кубки, чари.

Ключові слова: вагова одиниця, золота вага, срібна вага, грошова вагова система, історичне джерело, монетна справа.

Аравійський півострів, або "Щаслива Аравія", як його звали давні автори, вважався центром посередницької торгівлі. Майбутня столиця Арабського халіфату Мекка була розташована на давньому "шляху пахощів", який ішов з Ємена в Сірію, Палестину, Ірак та Єгипет. З Ємена, котрий у давні часи мав назву Сава (там в X ст. до н.е. правила Балкіс Македа – цариця Савська), везли не лише товари місцевого виробництва, але також іноземні товари, які доставляли по морю з Індії, Китаю та Африки. Торгове мореплавання по Червоному морю і Індійському океану отримало значний розвиток у добу еллінізму (IV–I ст. до н.е.), та в римсько-візантійські часи (I–VII ст.). Для перевезення цих вантажів по землям Аравії збиралися каравани в дві-три тисячі верблюдів.

Торгівля не могла існувати без використання грошей, або їх замінників, які визначали вартість товару. За даними Є.А. Беляєва: "В доісламській Мецці не було монетного двору, не карбувалася своя монета. В обігу знаходилися візантійські золоті монети, сасанідське срібло і єменські (хім'ярські) гроші. Розрахунки проводилися також золотим піском, який поступав з Африки та Ємена, де він видобувався в руслах рік. Срібні зливки також були обмінною цінністю. Не тільки ці зливки і золотий пісок, але і стерті, пробиті і обрублені монети приймали на вагу. Це отримало яскраве відображення в мові: арабське дієслово "уазана лаху" – "зважити йому" мало значення "заплатити йому" [1, с. 99].

Це означає, що в доісламській Аравії вартість товарів спочатку визначали у масі золотих і срібних злиwkів. Іноземні монети з цих металів також приймали на вагу. Одиниці вагової системи одночасно вважалися одиницями грошей.

Величезна держава під назвою "Халіфат" була створена арабами в VII ст. У VIII ст., під час численних військових походів, араби підкорили своїй владі народи країн Близького і Середнього Сходу та Північної Афри-

ки. Землі Візантії та Ірану, які потрапили під владу арабів, мали набагато вищий рівень економічного і культурного розвитку, ніж аравійські землі. Під час державного будівництва араби протягом століть запозичували досягнення візантійської, іранської, індійської культур. Це стосується і розвитку грошово-вагової системи Арабського халіфату.

Як зауважував В.В. Бартольд: "Араби застали у Візантії золоту, в Персії – срібну монетну систему; така ж різниця між колишніми візантійськими і колишніми перськими областями збереглася і при ісламі. Мусульманська монетна система розрізняє золоті динари (від лат. *denarius*), срібні дирхеми (грецьке слово *drachme*, яке потрапило до Персії після Александра) і мідні фельси (грецьке *obolos*). Динари карбувалися лише в столиці імперії – в Дамаску при Омейядах, в Багдаді при Аббасидах; дирхеми карбувалися і в головних провінційних містах; фельси мали тільки місцеве значення. У Східній Персії і Середній Азії ще в X ст. грішми вважалися лише дирхеми, а динари приймалися лише як товар" [2, с. 159–160].

В Арабському халіфаті була створена своя система грошово-вагових одиниць. За нею 1 манн дорівнював 2 ратлям по 130 дирхемів. Манн – це антична міна, ратль – від грецького "літрон", "літра", дирхем – від грецького "драхма".

Ратль Багдада, столиці Арабського халіфату, вважався канонічним. Він становив 406,25 г = 90 міскалів = 130 дирхемів. Ратль Антіохії в 545,75 г був розрахунковою одиницею. У цих одиницях легко впізнати вагові міри Давньої Месопотамії. Так, ратль Багдада був асиро-вавилонською легкою міною, що використовувалась при розрахунках золотом, ратль Антіохії – асиро-вавилонською легкою міною при розрахунках сріблом. Щоправда, величину золотої міни араби незначно змінили – з 409,32 г до 406,25 г. Величина срібної міни

арабів тотожна асиро-вавилонській срібній міні з точністю до десятих частин грама.

Основу мусульманської системи монетних ваг становили дирхем та міскаль, що походив від римсько-візантійського соліда. Канонічно, за нормами шаріату, маси міскаля та дирхема співвідносилися як 10:7, але на практиці – як 3:2.

Міскаль – це маса класичного арабського золотого динара в 4,235 г. Канонічне співвідношення 10:7 визначає для срібного дирхема масу в 2,964 г, фактичне ж співвідношення 3:2 – 2,82 г. Численні знайдені монети підтверджують обидва варіанти мас срібного дирхема.

Після розпаду Арабського халіфату єдина система мір ваги зазнала змін. У мусульманських еміратах виникли ратлі не тільки у 130 дирхемів, а й у 144, 200, 300, 400, 520, 600 і більше дирхемів. Величина міскаля зросла до 4,46–4,62 г, дирхема – до 3,12–3,2 г. З плином часу виникло безліч стандартів міскаля та дирхема, за якими карбували монети.

Повірка маси монет у відповідності до встановлених нормативів здійснювалась в Арабському халіфаті за допомогою скляних важків. Зокрема, маса скляних арабських важків, які відносяться до 780 р., співпадає між собою до однієї третини міліграму [3, с. 11]. Це засвідчує рівень достеменності повірки маси монет.

Треба принципово відрізнити масу монетних одиниць від норм торгової ваги. В Арабському халіфаті "дирхем ал-кайл", або "ваговий дирхем", та ваговий міскаль мали інші норми маси, ніж монетні одиниці.

За даними джерел, співвідношення дрібних мір монетної ваги в Арабському халіфаті виглядало так. Золотий міскаль і срібний дирхем поділялися на золоті і срібні кірати і хабби. В Іраку та Ірані золотий міскаль = 20 кіратів = 60 хабб, срібний дирхем = 12 кіратів = 48 хабб. Золотий кірат = 0,212 г; срібний кірат = 0,247 г; золота хабба = 0,0706 г; срібна хабба = 0,062 г.

В Аравії, Єгипті та Сирії золотий міскаль = 24 кірати = 60 хабб; срібний дирхем = 16 кіратів = 60 хабб. Золотий кірат = 0,176 г; срібний кірат = 0,185 г; золота хабба = 0,0704 г; срібна хабба = 0,0494 г. В Магрібі золотий міскаль = 60 хабб; золота хабба = 0,0787 г.

Система дрібних мір торгової ваги в Арабському халіфаті мала такий вигляд: золотий міскаль = 20 кіратів = 24 харруби = 60 хабб = 90 камха = 240 арузз = 6000 хардалів.

Міри кірат та харруба мають однакове походження. Їх маса первісно була відповідна масі боба рожкового дерева в 0,1895 г. Маса золотого кірату в Іраку та Ірані вирахована за співвідношенням: 1 кірат = 3 хабби. Воно запозичене з асиро-вавилонської вагової системи:

1 гера = 3 боби рожкового дерева. Однак маса арабської хабби є масою зерна ячміння в 0,064 г. Тому маса золотого кірату в Іраку була іншою, ніж харруби в Єгипті.

Харруба (боб рожкового дерева) = 0,1895 г; хабба (зерно ячміння) = 0,0706 г; камха (зерно пшениці) = 0,0488 г; арузза (рисове зерно) = 0,0186 г; хардал (зерно гірчиці) = 0,000707 г.

У мірах, які використовували для торгівлі, маса хабби = 0,05 г. Іракська хабба в 0,064 г вважалася мірою ваги срібла. Хабба в 0,0706 г була мірою ваги золота. Тому слід зробити висновок, що в торгівлі користувалися хаббою, маса якої по суті відповідала масі камха – зерна пшениці. В монетному рахунку хабба відповідала масі зерна ячміння.

У торговому і монетному рахунку були й інші дрібні одиниці ваги:

джоу (зерно пшениці) = 64 хардала = 432 фатіла = 2592 накіра = 20736 кітмірів;

джоу = 0,048 г; хардал = 0,0007 г; фатіль = 0,000111 г; накір = 0,00001851 г; кітмір = 0,00000231 г.

Крім джоу і хардала, які відповідали масі зерна пшениці і гірчиці, інші складові системи дрібних мір ваги були мікроскопічними, фіктивними одиницями ваги.

В Арабському халіфаті, який охопив величезну територію від Марокко до гір Тянь-Шаню, крім арабських мір, використовували вагові міри інших цивілізацій.

Так, зокрема, у використанні була система індійських вагових мір:

дам, або танк = 20,963 г; тола = 12,0504 г; маша = 1,0042 г; вал = 0,3766 г; сорх = 0,125525 г.

Вживалися також окремі давньогрецькі та римські вагові міри:

дарахмі = 4,25 г; істар = 20 г; укійа – 27,08 г.

Маса дарахмі повністю відповідна обсягу давньогрецької драхми аттичної вагової системи. Назва вагової одиниці істар походить від давньогрецького статера. Однак маса істара відповідна 4,5 міскаля (по 4,46 г) = 20 г. В аттичній ваговій системі статер в 8,732 г = 1/50 міни в 436,6 г. Укійа є римською унцією. Обсяг укійї Мекки в 27,08 г повністю тотожний римській унції. Укійя = 1/12 ратля. Римська унція = 1/12 лібри, або літри. Коли обсяг арабського ратля (літри) в окремих містах Арабського халіфату став змінюватися, то це позначилося на масі укійї. В Дамаску укійя в 154,3 г, в Алеппо в 190 г, в Єрусалимі в 208,33 г, в Багдаді в 33,85 г і т.п.

З ваговою одиницею хабба в арабській ваговій системі виникла плутанина. Дирхем інколи відповідав 48, інколи 60 хаббам. Срібний монетний дирхем в 2,97 г = 60 хабб; хабба = 0,0495 г. Ваговий дирхем в 3,125 г = 60 хабб; хабба = 0,0521 г. В свою чергу в Єгипті хабба = 1/48 вагового дирхема в 3,072 г; хабба = 0,064 г [3, с. 42].

Відомо, що маса зерна ячміння – 0,064 г, зерна пшениці – 0,046 г. Тому арабські міри хабба, шаіра, перське джоу в джерелах зветься "ячмінне зерно", але в торгівлі переважно мали масу зерна пшениці в 0,05 г. Однак, як уже зазначалося, в монетному рахунку використовувалась хабба в 0,064 г = маса зерна ячміння.

Перська одиниця ваги нахуд (арабські назви – харруба, тасу) в перекладі означає "горошина". Її маса відповідна масі боба рожкового дерева в 0,1895 г. Вона тотожна римській мірі сіліква, візантійському кератіону (карату).

Стандарти торгової ваги Арабського халіфату відрізнялися від параметрів маси одиниць монетної ваги. Головними одиницями ваги тут були ратл (візантійська літра) і ман (асиро-вавилонська міна), котрі поділялися на міскалі, дирхеми і дрібні одиниці ваги. Обсяг їх можна визначити по зразковим важкам першого Арабського халіфату Омейядів. "Тут вперше нам зустрічається опублікована в 1939 р., добре збережена омейядська гиря масою в ратл із Сирії 744 р. Вона важить 337,55 г і, можливо, являє собою так званий ратл румі, тобто провінційний римський фунт в 72 соліда/міскаля. Оскільки 1 ваговий дирхем = 2/3 міскаля, то цей дирхем ал-кайл виходить достеменно рівним 3,125 г" [3, с. 13].

Тому канонічна маса вагового дирхема 3,125 г, вагового міскаля 4,464 г. "В Єгипті практичний міскаль складався з 24 каратів по 0,195 г = 4,68 г ..., тобто достеменно дорівнював 1/72 частині давнього єгипетсько-римського фунта" [3, с. 13]. Співвідношення між практичним міскалем Єгипту і канонічним міскалем Багдада таке: 20 єгипетських міскалів = 21 канонічний міскаль. Це відповідає відношенню 4,68 г до 4,46 г.

Арабський ратл за походженням є римсько-візантійською літрою. Але в Халіфаті змінили систему її поділу. Так, якщо в Римі лібра (літра) = 12 унцій по 24 скрупули; лібра = 327,45 г; унція = 27,28 г; скрупул = 1,13 г, то в Мецці ратл = 12 укійя по 40 дирхемів, тобто

1,5 кг. Канонічний для Арабського халіфату ратл Багдада = 130 дирхемів; укійя = 1/12 ратля, істар = 1/20 ратля.

Ратл Дамаску = 600 дирхемів; ратл Алеппо = 480 дирхемів; ратл Триполі = 630 дирхемів; ратл Єрусалиму = 800 дирхемів; ратл Медіни = 200 дирхемів; ратл Золотої Орди = 330 дирхемів; ратл Марокко = 180 дирхемів і т.п.

Слід зауважити, що "великий ратл" (ратл кабір) халіфату Аббасидів в 160 дирхемів = 500 г за масою схожий на давню вавилонську вагову міну в 505 г. Але система поділу арабського ратля не схожа на поділ вавилонської міни на сіклі (міна = 60 сіклів), або давньогрецької міни на драхми (міна = 100 драхм). Арабський дирхем є монетою, або ваговою одиницею масою в 2/3 золотої монети міскаля масою в 1/72 візантійської літри. Кількість дирхемів в арабському ратлі і відповідно його маса залежала від потреб торгівлі.

Вагова одиниця манн походить від важкої асировавилонської міни, яка мала масу двох легких мін. Канонічний манн Багдаду = 2 ратлям по 130 дирхемів. Цей манн масою в 812,5 г використовувався в Єгипті, Аравії, Сирії, Ірані. В Малій Азії в державі румських сельджуків манн в 260 дирхемів = 832 г. Згодом в Ірані з'явилися нові стандарти манна в 3 кг, 1,92 кг та ін. Причиною появи нових стандартів манна було те, що кількість дирхемів в ратлі, а відповідно і його маса в різних країнах Близького Сходу була неоднаковою. Манн = 40 сірів.

У XV ст. в Малій Азії з'явився важкий манн в 6,157 кг. Згодом тут використовували так званий "караванний батман" в 6 окка = 7,697 кг. Окка – османська міра ваги в 400 дирхемів по 3,207 г = 1,2828 кг.

Арабська міра кінтар (центар) створена на підставі римського таланту – центупондія. Римський центупондій = 100 лібр (літр), арабський кінтар = 100 ратлів, інколи маннів. Оскільки маса арабських ратлів була різною, то існували різні варіанти маси кінтара. Відомі кінтари для золота в 42,33 кг, для прянощів в 45 кг та ін.

На Близькому та Середньому Сході була широко розвинена караванна торгівля. Тому міра харвар (вантаж віслюка) активно в ній використовувалась. В 1300 р. монгольський правитель Ірану Газан-хан, впорядкувавши систему мір та ваги в державі, встановив масу харвара в 100 маннів, тобто в 83,2 кг.

Хімл – "верблужий в'юк" в Ірані складався з 300 маннів, або 600 ратлів по 130 дирхемів, тобто 243,75 кг. В Єгипті хімл для муки в 300 ратлів = 135 кг; для маку та перцю в 500 ратлів = 225 кг; для полотна в 600 ратлів = 270 кг. Турецька маса в'юка = 162,146 кг.

У торгівлі використовували також інші міри. Рузма – "тюк" для шовку = 30 маннів, або 7800 дирхемів = 24,375 кг. Спорта – "вантаж" = 500 ратлів = 216,886 кг. Богча = 4 батмана по 1580 дирхемів = 20,268 кг. Бахар для прянощів = 300 ратлів = 243,75 кг. Бай'а шовку = 10 ратлів = 4,5 кг. Шірванча = 200 маннів = 166,4 кг.

Крім уже згаданих вагових мір Арабського халіфату, були й інші, в основі яких були покладені природні еталони. Єгипетська бакіла – "боб" = 4 шамуни = 12 кіратів = 2,34 г. Шамуна є нічим іншим, як ваговою одиницею гера давньоханаанської вагової системи масою в 3 боби рожкового дерева = 0,585 г. Міра джауза – "горіх" = 7 міскалів = 29,75 г.

Практичні потреби торгівлі призвели до виникнення різноманітних вагових мір. Зокрема, це давні арабські міри: міджр = 18 кіратів = 3,51 г; нава = 5 дирхемів = 15,6 г; наш = 1/2 укійя = 20 дирхемів = 62,5 г; нугі = 200 дирхемів = 641,4 г. У Малій Азії лодра = 176 османських дирхемів = 564,432 г. Османська вагова одиниця

везне = 30 лодр по 120 дирхемів кожна (по 3,207 г в дирхемі) = 11,545 кг.

Деякі вагові одиниці виникли на основі вже існуючих мір Арабського халіфату. Аділа = 1/2 хімла = 121,87 кг; чарак = 1/4 великого перського манна = 750 г; данг (вагова і грошова одиниця) = 1/6 міскаля, або 1/6 дирхема; міграб = 3 нугі по 78 дирхемів = 750 г; рей = 4 великі манни = 12 кг.

Після розпаду Арабського халіфату в окремих країнах Близького і Середнього Сходу більше уваги приділяли дотриманню достеменності мір торгової ваги, ніж монетної. Так, у державі Великих Сельджуків в 1037–1157 рр. маса карбованих монет коливається в межах 0,31–5,93 г. За словами Т. Ходжаніязова: "Це наводить на думку, що монети карбування Великих Сельджуків мали обіг не поштучно, а на вагу" [4, с. 88].

Грошова система Арабського халіфату досліджувалася в роботах В.Є. Данилевича [5], А.К. Маркова [6], Р.Р. Фасмера [7]. Середньовічну арабську вагову систему аналізували І.І. Кауфман [8], В.О. Янін [9], Є.А. Давидович [10]. Наприкінці XX – на початку XXI ст. арабські середньовічні монети вивчалися в статтях Т.С. Нунаном [11], В.В. Єнукова В.П. Лебедева [12], К.К. Хромова [13].

Підсумуємо. Система монетної і торгової ваги Арабського халіфату створена на підставі грошово-вагових мір держав Давнього Сходу, Давньої Греції, Ірану, Римської і Візантійської імперій. В основу її були покладені природні еталони – маса зерна і бобів.

Незважаючи на численні заповідання, структура одиниць арабської системи мір монетної і торгової ваги є оригінальною. Міскаль і дирхем – золота і срібна монети були основою грошових і вагових розрахунків.

Список використаних джерел

- Беляев Е.А. Арабы, ислам и Арабский халифат в раннее средневековье. – М.: Наука, 1966. – 280 с.
- Бартольд В.В. Работы по истории ислама и Арабского халифата. Соч. в 9 т. – Т. 6. – М.: Наука, 1966. – 784 с.
- Хинц В. Мусульманские меры и веса с переводом в метрическую систему. – М.: Наука, 1970. – 147 с.
- Ходжанязов Т. Денежное обращение в государстве Великих Сельджуков (по данным нумизматики). – Ашхабад: Ылым, 1977. – 119 с.
- Данилевич В.Е. Монетные клады, принадлежащие монцкабинету университета св. Владимира. – К., 1892. – 20 с.
- Марков А.К. Топография кладов восточных монет (сасанидских и куфических). – СПб.: Типография Императорской Академии наук, 1910. – 148 с.
- Фасмер Р.Р. Куфические монеты Переяславского клада. – Пг.: Типография Императорской Академии наук, 1914. – 50 с.
- Кауфман П.П. Русский вес. Его развитие и происхождение в связи с историей русских денежных систем с древнейших времён. – СПб., 1906. – 111 с.
- Янин В.Л. Денежно-весовые системы русского средневековья. Домонгольский период. – М.: Издательство Московского университета, 1956. – 207 с.
- Давидович Е.А. Материалы по метрологии средневековой Средней Азии. – М.: Наука, 1970. – 147 с.
- Нунан Т.С. Торговля Волжской Булгарии с Саманидской Средней Азией в X в. // Археология, история, нумизматика, этнография Восточной Европы. – СПб.: Издательство СПбУ, 2004. – С. 256–313.
- Єнуков В.В., Лебедев В.П. Волобуевский клад куфических дирхемов X в. из Курского Посемья // Российская археология. – М.: Наука, 2010. – С. 94–103.
- Хромов К.К. Восточная нумизматика в Украине. Сборник публикаций. – Ч. 1: Монеты Джучидов XIII–XV веков. – К., Клякса, 2004. – 68 с.

References

- BELIAEV, E.A. (1966) *Araby, islam i Arabskii khalifat v rannee srednevekovie*. Moscow: Nauka.
- BARTOLD, V.V. (1966) *Raboty po istorii islama i Arabskogo khalifata*. Vol. 6. Moscow: Nauka.
- KHINTS, V. (1970) *Musulmanskie mery i vesa s perevodom v metricheskuiu sistemu*. Moscow: Nauka.
- KHODZHANIYAZOV, T. (1977) *Denezhnoe obrashchenie v gosudarstve Velikikh Seldzhukov (po dannym numizmatiky)*. Ashkhabad: Ylym.
- DANILEVICH, V.E. (1892) *Monetnye klady, prinadlezhashchie miunts-kabinetu universiteta sv. Vladimira*. Kyiv: S.n.

6. MARKOV, A.K. (1910) *Topografiya kladov vostochnykh monet (sasanidskikh i kuficheskikh)*. Saint Petersburg: Tipografiya Imperatorskoi Akademii nauk.

7. FASMER, R.R. (1914) *Kuficheskie monety Pereiaslavskogo klada*. Petrograd: Tipografiya Imperatorskoi Akademii nauk.

8. KAUFMAN, P.P. (1906) *Russkii ves. Ego razvitie i proiskhozhdenie v svyazi s istoriei russkikh denezhnykh sistem s drevneishykh vremen*. Saint Petersburg: S.n.

9. YANIN, V.L. (1956) *Denezhno-vesovye sistemy russkogo srednevekovia. Domongolskii period*. Moscow: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta.

10. DAVIDOVICH, E.A. (1970) *Materialy po metrologii srednevekovoi Srednei Azii*. Moscow: Nauka.

11. NUNAN, T.S. (2004) *Torgovlia Volzhskoi Bulgarii s Samanidskoi Srednei Aziei v X v.* In: *Arkheologiya, istoriya, numizmatika, etnografiya Vostochnoi Evropy*. Saint Petersburg: Izdatelstvo Sankt-Peterburgskogo universiteta, pp. 256–313.

12. ENUKOV, V.V., LEBEDEV, V.P. (2010) *Volobuevskii klad kuficheskikh dirkhemov X v. iz Kurskogo Posemia*. In: *Rossiiskaia arkheologiya*. Moscow: Nauka, pp. 94–103.

13. KHROMOV, K.K. (2004) *Vostochnaia numizmatika v Ukraine. Sbornik publikatsii*. Vol. 1. Kyiv: Kliaksa.

Надійшла до редколегії 09.09.15

A. Zubko, Ph.D. in History, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

WEIGHT OF COINS IN THE ARABIAN CALIPHATE

The article illustrates history of the coinage in the Arabic caliphate, origin of the weight measures for Arabic coins, correlation of the monetary and commercial weight units in the Arabic monetary and weight system. It shows peculiarities of the Arabic coins treasures as important historical source for study of coinage, weight systems and orientation of inland trade and foreign commerce of the Arabic caliphate.

Scientific relevance of the research topic of Arab Caliphate's monetary and weight system has its reasons.

Nowadays the coins of Arab Caliphate are studied at a sufficient level. At the same time weight norms of Arab coins have been insufficiently researched. It was studied only an effect of the Arab measures on the monetary and weight systems of Kyivan Rus'. Origins of the Arabic system of the monetary and trade weight as well as its further development in some countries of the Near and Middle East have not yet been the subject of the research.

The Arabic weight system made an important influence on the development of the monetary and weight systems of Kyivan Rus'. Kuna, which was a unit of Kyivan Rus' currency, has a weight of Arab silver dirham.

In the 12–13th centuries, which were known as a so-called period "without coins", Kyivan Rus continued to use imported Kufic dirhams. A large number of them had been transfused into the gryvnias, jewelry, goblets and bowls.

Keywords: unit of weight, gold weight, silver weight, monetary and weight system, historical source, coinage.

УДК 94 (477.83-25) "1914/1918"

О. Ісаюк, наук. співроб.
Національний музей-меморіал "Тюрма на Лонцького", Львів, Україна

НАУКОВЦІ ТА ВІЙНА: КОЛЕКТИВНІ СТРАТЕГІЇ ВИЖИВАННЯ ВИКЛАДАЧІВ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті розглядається пошук та реалізація шляхів виживання викладацькою спільнотою Львівського університету під час Першої Світової війни. Аналізується контекст політичної ситуації, яка робила університет вразливим до репресій з політичних мотивів та змушувала шукати способів виживання. Проаналізовані найпоширеніші стратегії та роль і місце індивідуальних шляхів виживання у груповому самозбереженні.

Ключові слова: Львівський університет, евакуація, взаємодопомога, репресії, Перша Світова війна.

Перша Світова війна від самого свого початку поставила Львівський університет перед необхідністю докласти всіх зусиль для збереження себе як наукової інституції і як людського колективу. Перед жодним з університетів у межах Австро-Угорської імперії ця задача не поставала настільки гостро. Передусім з чисто "географічного" приводу – Львів через своє географічне положення відразу ж опинився у прифронтовій зоні і залишався в ній до кінця війни. Зразу ж після того місто перетворилося в епіцентр польсько-української війни.

Другою причиною був специфічний статус навчального закладу. Львівський університет був монополістом у сфері вищої освіти у Східній Галичині і єдиний у регіоні готував юристів, лікарів, фахівців з різних сфер науки, він став об'єктом суперництва двох національних груп – української та польської, оскільки контроль над університетом означав можливість вишколу інтелектуальної еліти, яка мала знадобитися під час побудови державності в майбутньому.

Враховуючи виняткову роль університету, багато викладачів та студентів закладу були активними учасниками національного та культурного руху. Оскільки всі вони репрезентували українську та польську спільноти, для яких основною політичною ціллю було здобуття власної держави, що було неможливим без розвалу Австро-Угорської та Російської імперій, громадська активність автоматично робила людину потенційним об'єктом репресій.

Як результат – Львівський університет був не тільки навчальним закладом, а й частиною політичного протистояння. Ця ворожнеча зав'язалася у другій половині

XIX століття, коли, на відміну від обіцяної австро-угорським урядом передачі університету українцям після появи серед них достатньої кількості фахових кадрів, чії професійні компетенції дозволяли б їм викладати в університеті, відбулася фактична полонізація університету. Боротьба між українцями і поляками становила тільки нижній рівень проблеми. Враховуючи значення університету у формуванні освіченої верстви як серед українців, так і серед поляків, він став об'єктом уваги урядів як Австро-Угорської, так і Російської імперій. Остання проявила себе після прийняття австро-угорським урядом рішення відкрити у Львові український університет поруч з польським. У відповідь на це російський посол заявив, що такий акт Російська імперія вважатиме приводом до війни [10, s. 63].

Попри державну увагу, Університет був незахищений у матеріальному плані. Причиною цього стала, насамперед, відсутність системної підготовки до евакуації та штивності австрійської управлінської системи, яка не могла швидко перебудуватися на воєнні рейки.

У ситуації, коли політична ситуація швидко мінялася, а університет був позбавлений можливостей самозахисту, основною задачею стало самозбереження та пошук стратегій виживання в умовах війни. Сама по собі проблема стратегій виживання в умовах війни має подвійний вимір: загально-інституційний і особистий. Загально-інституційний передбачає розгляд ситуації в контексті цілого університету як єдиної структури. Особистісний передбачає розгляд долі окремих викладачів, особливо тих, які стали жертвами репресій або ж зазнали звинувачень з політичним підтекстом.